

ЛЕКСИКА, ПОВ'ЯЗАНА З БИТТЯМ РОГАМИ
КОРОВИ ТА ВОЛА В ГОВОРАХ УКРАЇНЦІВ-РУСИНІВ
СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ

У статті розглядаємо діалектні назви дії, пов'язаної з биттям рогами корови та вола, які побутують в говорах українців-русинів Східної Словаччини. Опитування було виконано у 80 селах.

Ключові слова: б́ости, б́оцати, бод́ати, терка́ти, иту́хати, иты́кати.

В статье рассматриваются диалектные названия действий, связанных с избиванием рогами коровы и вола, побутующие в говорах украинцев-русинов Восточной Словакии. Опрос был осуществлен в 80 селах.

Ключевые слова: б́ости, б́оцати, бод́ати, терка́ти, иту́хати, иты́кати.

In the paper we deal with the dialect names associated with hitting a cow and an ox by their horns. These names occur in the Ukrainian-Ruthen dialects of Eastern Slovakia. The research was conducted in 80 villages.

Key words: б́ости, б́оцати, бод́ати, терка́ти, иту́хати, иты́кати.

Об'єктом нашого дослідження є живі народні назви вживані в наш час українцями Східної Словаччини. Матеріали статті є власні польові записи лексики. Обстеження було нами виконано у 80 селах, що представляє порівняно густу сітку українських чи змішаних (українсько-словацьких) сіл 15 округів Східної Словаччини. В статті ми порівнюємо лексику, пов'язану з дією биття рогами корови та вола, з відповідними термінами інших українських говорів, наводимо відповідники літературних мов та говорів інших слов'янських і неслов'янських мов. Аналізований фактичний матеріал подаємо у спрощеній фонетичній транскрипції.

Для дії, пов'язаної з биттям рогами корови, вживаються дієслова: б́ости, бод́ати, б́оцати (б́оде, *ша б́оде*), б́ити рога́ми (б́ієса), б́іє терка́ти, терка́т'і, ти́рка́ті, иту́хати, иты́кати, носітиса, колóти, дусіті.

б́оде (б́ости, б́ості) – Вишній Комарник, Млинарівці, Кечківці, Крижльова, Гінківці, Маковець, Сташківці, Мала Поляна, Лімне, Камінка, Орябина, Удол, Малий Липник (і б́іє рога́мі), Орлів (і бод́ати), Київ (*ша б́оде*), Шариський Ястреб, Страняни, Легнава, Чірч, Шамбрін, Якуб'яни, Сулин, Баєрівці, Тихий Потік, Завадка, Гералтї;

б́ости – Рівнини, Звала, Кленова, Стриговець, Улич (колóти);

бод́ати – Стацин, Стащинська Розтока;

бод́ати – Пчолиний (і иту́хати);

бод́ати (б́оде) – Свидник, Гавай, Дубова, Полата, Чабалівці, Шашова, Лівівська Гута, Порач, Завадка (окр. Гельніца); Ялова, Вубля;

бод́ат'і (б́оде) – Завада;

б́оцати – Тополя;

біти рогами (*бієса*) – Ладомирів;
біє рогами – Малий Липник (і *бóде*);
теркати (*тёрче*) – Ганигівці;
теркати (*тёркат*) – Банське;
теркати (*тёркат*) – Вавринець;
т'еркати – Койшів;
тіркати (*тіркат*) – Ряшів;
штухати – Пчолиний (і *бóдати*);
штыкати (*штыкат*) – Вирава, Збійне, Рокитів;
носитиса – Збій, Колонія;
колоти – Улич (і *бости*);
дусіти – Пихні.

Найбільш поширена форма *бóде* (*бóсти*, *бодати*, *бóдати*, *бодати*, *бодати*, *бóцати*). Спільнослов'янська назва праслов'янського походження [1 (4: 237)]. Назва *бóсти* „бити (колотити) рогами” поширена як в українських говірках Словаччини [7: 481], так в українських говорах Карпат [1: 394], [1 (2: 90)], [1 (8: 68)]. У словацькому діалекті в населених пунктах верхньої течії ріки Грон поширене *bodat'*, а на Спиші *bodac* [17: 95]. Порівняймо російське *бодать* (*бости*), білоруське *босці*, польське *bodnąć*, *bóść*, чеське *bodati*, заст. *busti*, ст. *bósti* „колотити, жалити, бости”, словацьке *bodat'* -id., верхньолужицьке *bosc* „штохати, буцати” (про худобу), болгарське *bodá* „колю, боду”, македонське *bode*, сербське, хорватське *bósti* „бити рогами”, *bádatи* „колотити”, словенське *bósti* -id., бости [1 (4: 237)], [9: 51], [1 (3: 106)], [25: 89], [1 (24: 110)], [13: 33], [22: 59], [16: 38], [6: 40].

Біти рогами (*бієса*, *біє*) рідкісна назва для дії, пов'язаної з биттям рогами корови, вола: спільнослов'янська назва праслов'янського походження [1 (4: 187)]. Дієслово *біти* „стукати, ударити по чому-небудь, об щось” широко поширене в українській літературній мові [1 (11: 168)], [1 (2: 57)]. Порівняймо російське *бить*, білоруське *біць*, польське, верхньолужицьке *bić*, чеське *bíti*, словацьке *bit'*, нижньолужицьке *biś*, болгарське *бия*, македонське *bue*, сербське, хорватське *bitи*, словенське *bíti* [1 (4: 187)], [1 (3: 88)], [9: 46], [13: 25], [22: 54], [25: 77], [1 (24: 96)], [15: 47], [6: 36].

Теркати, *теркати*, *т'еркати*, *тіркати*. Назва поширена як в українських говірках Словаччини [7: 481], так і в словацьких говорах. На *Záhori* і на *Norehroni* вживається *trkat'*, у східно-словацькому діалекті найчастіше *terkac* [19: 713], рідше *tirkac* [14: 225], на суцільній території *drgat'*, в околиці Modrého Kameňa *sirkat'* [17: 95]. Чеське *trkati* і *drkati* [25: 1564], польське *trykać* [13: 578], російське *торкати* [3: 419], українське *торкати* [10 (11: 205)], словенське *trkati*, *trčiti* [21: 535]. Згадані назви творять одну групу [18: 490].

Штухати – рідкісна назва для дії, пов'язаної з биттям рогами корови, вола. Одинадцятитомний Словник української мови фіксує назву *штухати*, те саме що *штохати* „короткими різкими рухами торкатися до кого-, чого-небудь; бити стусаном” [11 (11: 539, 552)].

Штукнути – „вдарити” знаходимо і в словнику І. Верхратського [1: 486]). Східно-словацьке *štuchat'* „*pichat'*”, чеське *štouchati* [19: 694], [21: 1516], моравське діалектне *štuchat* і *šřuchat*, *žduchat*, *stušit*, ходське *štochat*, *trkati*. Як зазначає Махек, декілька явищ (*št > žd*, *tř*, *š-*, *-chati*, *-kati*) свідчать про те, що дане слово експресивно забарвлене [22: 628]. Паралелі в діалектах інших слов'янських мов нам не вдалося знайти.

З поодиноких назв з іншим коренем записано *шты́кату* (*шты́кат*). Назва, очевидно, похідна від слова *штык* „багнет” [11 (11: 537)], [4 (2: 514)]. Через польське *szytk* „удар, колоття, гостра, колноча зброя” з німецького *Stich* „укол списом”, *stechen*, похідного від кореня *sti-* [13: 556)], [4 (12: 482)]. Карловіч у Словнику говірок польських фіксує назву *szytachacz* із значенням ріг [5 (20: 324)].

У селах Збій та Колониця – Снинського округу зафіксована назва *носі́туса*. А в селі Улич – *колóти* паралельно з назвою *бості*.

В переважній більшості населених пунктів на запитання, що означає назва *колóти*, ми дістали відповідь „*колóти свиню, заколóти свиню*, а також у значенні: *колóти дрóва, колóти в боці*”.

Колоти – поширене в українській літературній мові у значенні „натискати або проколувати чим-небудь гострим, спричинюючи біль; забивати ударами ножа (про свиней); розсікати, роздрібнювати що-небудь тверде на частини; ображати когось неприємними зауваженнями і т. д.” [4 (11: 234)], [1 (5: 360)]; колоти голкою, рогата худоба коле, убивати, колоти свиней, колоти тріски [2 (2: 272)]. *Колóти* із значенням „убивати свиней” поширене також серед лемків [23: 67]. Російське *колóть* [9: 278], польське *kluc* [13: 235], чеське *kláti* [22: 252], словацьке *klat'* [1 (24: 697)], болгарське *ко́ля* [15: 351]; македонське *коле*, сербське, хорватське *kláti*, словенське *kláti*. Загальнослов'янська лексема праслов'янського походження від **kolti* „колоти, проколувати, бити чимсь гострим; розколувати” [2 (4: 522)].

ЛІТЕРАТУРА

1. ВЕРХРАТСЬКИЙ І. Про говір галицьких Лемків – ЗНТШ: Львів 1902, т. V.
2. ГРИНЧЕНКО Б. Д. Словарь української мови – Київ, 1907-09, тт. 1-4.
3. ДАЛЬ В. Толковый словарь живого великорусского языка – Москва, 1956, тт. I-IV.
4. Етимологічний словник української мови (ЕСУМ): в 7-и т. // Гол. ред. О. С. Мельничук. – Київ: Наукова думка 1982-89, тт. 1-3.
5. ЖЕЛЕХОВСЬКИЙ Е. Малорусско-німецький словар. – Львів 1886.
6. ИВАНОВИЧ С. – ПЕТРАНОВИЧ И. Русско-сербскохорватский словарь (РСС). – Москва 1976.
7. ЛАТТА В. Атлас українських говорів Східної Словаччини. – Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі. Відділ української літератури в Пряшеві 1991, 552 с.
8. ОНИШКЕВИЧ М. Й. Словник бойківських говірок. – Київ: Наукова думка 1984, т. 1-2.
9. ОЖЕГОВ С. И. Словарь русского языка. – Москва 1960.
10. Румынско-русский словарь. // Под ред. Б. А. Андрманова, Д. Е. Михальчи. Составил проф. М. В. Сергиевский. Изд. 2-е стереотипное. – Москва Гос. изд-во. иностр. и нац. словарей 1954.
11. Словник української мови (СУМ) (в 11 т.). Київ: Наукова думка 1970-80.
12. ФАСМЕР М. Этимологический словарь русского языка (в 4 т.). – Москва: Прогресс 1964-73.
13. BRÜCKNER, A.: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza Powszechna 1957, 805 s.
14. BUFFA, F.: Nářečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese. Bratislava: SAV 1953, 248 s.

15. HORA, K. – FRINTA, A.: Bulharsko-český slovník (BČS). Praha : Slovanský ústav ČSAV 1959, 1070 s.
16. ZEMKOVÁ, Ľ.: Bulharsko-slovenský slovník (BSS). Bratislava : SPN 1977, 923 s.
17. HABOVŠTIAK, A.: Atlas slovenského jazyka IV. Časť prvá – mapy. Časť druhá – lexika. Bratislava : Veda 1984, 463 s.
18. HOLUB, J. – LYER, S.: Stručný etymologický slovník jazyka českého. Praha : SPN 1967.
19. KÁLAL, K. – KÁLAL, M.: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica 1923, 1012 s.
20. KARŁOVIČ, I.: Słownik gwar polskich. Krakow 1900-11, tt. I-VI.
21. MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha : ČAV 1957, 868 s.
22. MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. Praha : ČAV 1968, 868 s.
23. RIEGER, J.: Słownictwo i nazewnictwo łemkowskie. Warszawa : Semper 1995.
24. Slovník slovenského jazyka (SSJ) I-VI. Red. Š. Peciar. Bratislava : SAV 1959-68.
25. TRÁVNÍČEK, F.: Slovník jazyka českého. Praha 1952.

УДК 811.512.19'02

Короглу Л.А.
(Симферополь, Украина)

ДИСТРИБУЦИЯ СУБСТАНТИВА *NAME* В КРЫМСКОТАТАРСКОМ ЯЗЫКЕ

Стаття присвячена вивченню дистрибутивного потенціалу субстантива "name", функціонування якого зафіксовано на сторінках газети «Терджиман». Розглядаються сполучувані можливості іменника на синтагматичному рівні, аналізується взаємозв'язок субстантивної основи з іншими коренями в складних словах.

Ключові слова: дистрибуція, внутрішня сполучуваність, субстантив, семантика, кримськотатарська мова.

Статья посвящена изучению дистрибутивного потенциала субстантива "name", функционирование которого зафиксировано на страницах газеты «Терджиман». Рассматриваются сочетаемостные возможности существительного на синтагматическом уровне, анализируется взаимосвязь субстантивной основы с другими корнями в сложных словах.

Ключевые слова: дистрибуция, внутренняя сочетаемость, субстантив, семантика, крымскотатарский язык.

The article deals with the distribution of substantive "name" and its functions recorded in the newspaper "Terdzhiman". It shows possibilities of a noun on the syntagmatic level, examines the relationship of the substantive basis with other roots in compound words.

Keywords: distribution, internal compatibility, substantive, semantics, the Crimean Tatar language.

© Короглу Л.А., 2012